

УКРАЇНЦІ НА ЕТНІЧНИХ КАРТАХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст.

Посилення національно-визвольних рухів у Європі в першій половині XIX ст., процес формування націй, загострення національних конфліктів у багатонаціональних імперіях Європи спричинили необхідність вивчення етнічного складу держав та окреслення території проживання кожного народу. Поряд з етнографічними та статистичними дослідженнями почали з'являтися етнічні карти, що ґрунтувались на науковій основі, офіційних статистичних даних. Зокрема, це мапи Я. Чапловича, П. Шафарика, Г. Берггауса.

Етнічні карти окресленого періоду вивчені недостатньо. Частково їх досліджували вітчизняні науковці С. Рудницький¹, С. Томашівський², Ф. Максименко³, І. Ровенчак і А. Сімутіна⁴, Р. Сосса⁵, чеський вчений Й. Гурський⁶.

Однією з перших етнічних мап, на якій зображено розселення українців, є «Ethnographische Karte des Königreichs Ungern sammt Croatien, Slavonien, der ungrischen Militärgrenze und der Seeküste» («Етнографічна карта Королівства Угорщини, Хорватії, Славонії і угорського Військового кордону») німецькою мовою відомого словацького письменника та громадського діяча Яна Чапловича (1780–1847). На ній зображено тільки територію українського Закарпаття, яке входило до складу угорської частини Австрійської монархії. Це – одна з перших спроб проілюструвати етнічний склад населення багатонаціональної Австрійської імперії.

Карта долучалась до першої частини праці Я. Чапловича «Gemälde von Ungern» («Описи Угорщини»)⁷, виданої в Пешті 1829 р. Основу цього дослідження склали результати часткового перепису (ревізії) населення Австрійської монархії 1753–1754 рр. і першого регулярного перепису, який розпочався 1818 р.

У праці зазначено, що русинів нараховується 359 тисяч, вони поділяються на лісаків, лемаків та інших, замешкують повністю тільки один комітат, разом з іншими народами проживають у 13 комітатах, як більшість – у трьох: Березькому, Угочанському,

Мармароському, за релігією всі греко-католики⁸. Автор відмітив також швидке (удвічі) збільшення населення серед русинів і волахів (румунів) у цих комітатах за останні п'ятдесят років⁹. Проте це не означало зростання кількості тих, хто розмовляє по-руськи (по-українськи). Навпаки, через те, що русини частково приставали до словаків чи мадярів, кількість руськомовних зменшилась¹⁰.

Згадана карта укладена за мапами Угорщини словацького картографа Яна Ліпського (1766–1826), створена способом ареалів, кольорового фону й написів у форматі 28x37 см, масштаб не вказаний. На ній показано розселення дев'яти народів у політичних кордонах Угорського королівства, зокрема українців (на карті «рутенів») – жовтим кольором; а також адміністративні межі між комітатами й повітами, гідрографічну мережу, незначну кількість населених пунктів.

Українсько-словацька етнічна межа від кордону з Галичиною входить у Південну Лемківщину й прямує на південний схід, охоплює Зборів, минає Бардіїв, прямує на південь до Ганушавців і далі до Требішова, охоплюючи Михаловці (проходить сучасними північно-східними районами Прешовського краю Словаччини).

Українсько-угорська етнічна межа вгнутою до півночі дугою йде на схід, охоплюючи Середнє, і на південний схід, минаючи Добронь, через Жнятине, Береги, минаючи Берегове правим берегом річки Самош, не доходячи до Сатмар Неметі, повертає на північний схід (проходить сучасною територією Закарпатської області України).

Українсько-румунська етнічна межа, охоплюючи Шаркиз, повертає на північ, оминає Герцу та йде на південний схід до Біксаду й далі на схід до Руськової, охоплює її й прямує на північний схід до кордону з Галичиною (проходить північними частинами округів Сату-Маре й Марамуреш Румунії).

Українські етнічні межі зображені досить схематично, крім того, як зазначав С. Томашівський, «зовсім хибно»¹¹: з заходу українська територія зменшена (західна частина українсько-словацької етнічної межі), а зі сходу – сильно збільшена (східна частина українсько-словацької та українсько-румунської етнічних межі).

На українській етнічній території позначено ареали розселення: сотаків (Szotakeria)¹² з населеними пунктами Ганушавці, Строків, Снина, Гуменне; угорців (Мукачеве й Сигіт з околицями); німців (Шенборн з околицями).

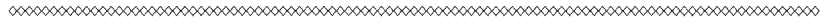
Винятково важливою для обґрунтування окремішності українців стала карта чеського вченого Павла Йозефа Шафарика (1795–1861) «Slovanský zeměvid» («Слов'янські землі»)¹³, яка побачила світ 1842 р. у Празі.

Задум укласти карту розселення слов'янських народів на початок ХІХ ст. виник у П. Шафарика під час роботи над книгою «Slovanské starožitnosti» («Слов'янські старожитності»)¹⁴. Допомогу в цьому надав небіж ученого Ян Шафарик, і 1838 р. мапа була готова. Кошти на друкування виділила Російська академія наук, і 1839 р. їй було віддано на гравіювання чеському картографу Венцеславу Меркласу (1809–1867)¹⁵. 1842 р., крім карти, П. Шафарик опублікував монографію «Slovanský Národopis» («Слов'янська етнографія»)¹⁶, яка слугувала доповненням до мапи. Популярність карти й монографії сприяла повторним виданням останньої 1842 р. і 1849 р., а 1843 р. монографію було видано в Москві в перекладі Осипа Бодянського¹⁷. Карта ж залишалась не перекладеною, оскільки В. Мерклас не володів російською мовою, а друкування мапи в Росії було неможливим технічно. Тому П. Шафарик надіслав своєму перекладачеві 250 примірників карти, які й були долучені до монографії¹⁸. Згодом праця П. Шафарика «Слов'янська етнографія» була перекладена польською й німецькою мовами. Чеською мовою «Слов'янська етнографія» й долучена до неї карта «Слов'янські землі» були перевидані ще раз 1955 р.¹⁹

Картографічною основою мапи «Слов'янські землі» стала відповідна частина карти Європи Б.Г. Рейманна, що була видана в Берліні, яка через свою застарілість, як зазначав П. Шафарик у вступі до «Слов'янської етнографії», потребувала повної переробки²⁰.

Карта «Слов'янські землі» укладена на основі опрацювання вченим великої кількості офіційних статистичних джерел, зокрема матеріалів перших регулярних переписів населення в Австрії в 1818–1830, 1834–1846 рр., карт, відомостей, одержаних від слов'янських етнографів, філологів, географів із різних куточків Європи, а також результатів особистих досліджень²¹.

Відомості про українську етнічну територію та українсько-польську етнічну межу П. Шафарик отримав від О. Бодянського й М. Касторського²², про українсько-румунську етнічну межу та населення Буковини – від В. Мацієвського. Крім того, для укладання

карти були використані матеріали, які надіслали І. Вагилевич, Д. Зубрицький, ректор Чернівецької семінарії В. Сухопан, М. Кір'яков. При визначенні топонімії Галичини значну допомогу автор отримав від Я. Головацького. Українсько-словацьку етнічну межу П. Шафарик визначив на основі власних досліджень²³.

Карта створена технікою мідериту, розфарбована від руки, формат 55 x 76 см, масштаб – у географічних милях, близько 1:4 500 000, у лівому верхньому куті розташована невелика додаткова етнічна карта-врізка Північно-Західної Росії (розміром – 9 x 14 см).

Способами ареалів і кольорового фону зображено розселення семи слов'янських народів на теренах Східної Європи, визначено їхні етнічні межі, позначено місця компактного проживання інших народів на цих землях. Усі слов'янські народи зображено зеленою фарбою, етнічні межі між ними – лініями різних кольорів. Крім того, позначено політичні кордони, гідрографічну мережу, достатньо багато населених пунктів.

Варто зазначити, що при визначенні топонімії автор наніс на карту назви населених пунктів, які вживало корінне населення – селяни. Тому на українській суцільній етнічній території їх подано в українській транскрипції.

Східні слов'яни, за картою П. Шафарика, поділяються на росіян, українців (малорусів), білорусів і новгородців.

Українські етнічні межі зображені так:

– українсько-польська етнічна межа починається біля Сарнаків на річці Західний Буг, далі тягнеться в південному напрямку до Білої, Межиріччя, Радина й Вогина, охоплює Сосновицю, Уршулін і Рухачів, досягає річки Вепр, по якій прямує до Красноставу, відтак тягнеться на південний захід до Туробіна й на південь, омине Горай, доходить до Крешова, Лежайська, охоплює Переворськ, Дубецько, Динів, доходить до Березова, оминає його з півдня й прямує до Коросна й Дуклі, повертає на захід і, звиваючись, тягнеться до Ясла, Нового Санчу і на південь – до Північної (проходить сучасними східними теренами Любельського, південними Підкарпатського і південно-східними Малопольського воєводств Польщі);

– українсько-словацька етнічна межа проходить від Північної в південно-східному напрямку до Бардіїва, звиваючись, – до

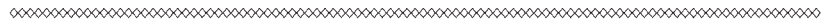
Стропкова, Гуменного, Сечовців і річки Уж (проходить сучасними північно-східними районами Прешовського краю Словаччини);

– українсько-угорська етнічна межа тягнеться по річці Уж у південно-східному напрямку до Ужгорода, далі – до Мукачєвого, Берегів, Виноградова, Гальмі (проходить сучасною територією Закарпатської області України);

– українсько-румунська етнічна межа прямує від Гальмі до Хуста, Вишкова, Довгого Поля, Сігета, уздовж річки Тиси – до Ясіні, сягає витоків річок Прут і Черемош, далі тягнеться вздовж річки Черемош, доходить до Чернівців і Хотина, відтак правим берегом Дністра прямує до Цекинівки, на лівому березі Дністра оминає Каменку, Рибницю, далі тягнеться вздовж Дністра до Дністровського лиману й узбережжя Чорного моря (проходить північними частинами округів Сату-Маре й Марамуреш Румунії, сучасною територією Чернівецької й Одеської областей України). Уся Бессарабія означена румунською;

– українсько-білоруська етнічна межа починається західніше Сарнак, прямує на південний схід по річці Західний Буг через Немирів до Берестя й на південь до Терешполя, Коденя, Славатичів, Володави, далі, звиваючись, – на північний схід, оминає Мокряни, досягає витоків річки Піни, прямує на південний схід, пересікаючи річки Прип'ять і Стохід, повертає на схід до річки Горині між Дубровицею й Століном, далі тягнеться на південний схід, оминає Глинне, прямує на схід до Словечного, повертає на північний схід до Скородного й по річці Славечній прямує до річки Прип'ять, уздовж неї доходить до річки Дніпро, по Дніпру тягнеться на північ до Лосєва й гирла річки Сож, далі у північно-східному напрямку через Добрянку – до річки Снови, відтак – до Нового Міста, Мглина й Луковиців; до української суцільної етнічної території зараховано Стародубщину (проходить сучасними північними теренами Любельського воєводства Польщі, південними – Брестської й Гомельської областей Білорусі та Брянської області Російської Федерації);

– українсько-російська етнічна межа починається на північ від Луковиців і проходить, звиваючись, у південно-східному напрямі через Вигонські постоялі двори, Погар, Толстодубову, Крупець, входить в українську територію російським півостровом до Коно-

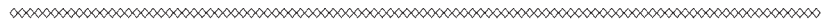
топа, прямує в східному напрямку до Суджі, Золочева, Липців, Вовчанська, Бирюка, Острогжська, досягає річки Дон, тримаючись якої, іде на південний схід до Казанської, Нижнього Мамона, Богучар, Біловодська й сягає річки Сіверський Донець біля гирла річки Айдар, по Сіверському Дінцю тягнеться на південний схід до Каменської, не доходячи до якої, повертає на південний захід до Кам'яного, Ольховатки, Андріївки, Багатирия, відтак на південь до Старомлинівки, Красноі Поляни, і прямує на південний захід до Олексіївки, Кирилівки, Вільного, Токмака, Кронталя, Семенівки, Каракуї, Перекопа й Каркінітської затоки (проходить територією сучасної Брянської області Росії, зі сходу входить у Сумську область України, тримається сучасного українського державного кордону з Росією в Харківській області, проходить південно-східними теренами Белгородської й південними Воронежської, північними Ростовської областей Росії, південними територіями Луганської, Донецької, Запорізької й Херсонської областей України). Крим і Приазов'я до Таганрога означені як території, де живуть татари (Крим), ногайці, німці та греки.

Українською зображена й Кубань. Етнічну межу тут проведено від річки Єї на півночі до річки Кубань на півдні, на заході від узбережжя Азовського моря до річки Середній Єгорлик і Усть-Лабінської на сході (охоплює майже всю сучасну територію Краснодарського краю Росії).

На карті зображено також розселення інших народів на українських землях: поляків – у Галичині біля Яслисьок і Хирова; сербів – на північ від сучасного Кіровограда; німців – у Галичині (південніше Львова й понад річкою Лімницею), на півдні (понад річкою Південний Буг із півночі від Миколаєва, західніше Одеси, у Буджаку, понад річкою Дніпро біля сучасного Дніпропетровська, у Криму), на півночі в Чернігівщині; болгар – у Буджаку; греків – у Приазов'ї (понад річкою Кальміус і біля Таганрога), у Криму біля Балаклави.

Карта й монографія П. Шафарика мали великий вплив на політичне та культурне життя кожного слов'янського народу, стали «новим словом і в славістиці, і в етнічній картографії»²⁴.

Карта «Слов'янські землі» вперше подала цілісне уявлення про розселення слов'янських народів.

Особливо важливе значення вона мала для українців, оскільки в ній, за висловом К. Студинського, «Шафарик визначив малоруському нарiччю окреме, самостiйне мiсце помiж слов'янськими мовами з його нацiональною територiєю, з його мовними питоменностями, статистикою, державною приналежнiстю та вiросповiданням»²⁵ усупереч тогочасним полiтичним поглядам. Зображення українських земель єдиним цiлим підкреслювало неприроднiсть i несправедливiсть їхнього подiлу мiж рiзними державами. На цiй картi українцi були вперше показанi як окрема нацiя. Саме тому праця П. Шафарика була високо оцiнена українськими вченими, письменниками, громадськiстю.

Я. Головацький писав: «Землевид словенський» первий представив свiтовi 15-мiльйонний народ – очертив, означив його...»²⁶.

Т. Шевченко присвятив П. Шафарику поему «Єретик», де є такі слова: «Слава тобі, Шафарику, вoвiки i вiки, що звiв еси в одне море слов'янськiї рiки»²⁷.

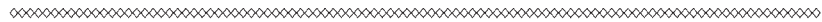
С. Рудницький вважав, що карта П. Шафарика «Слов'янськi землi» дала «перше наукове розслiдження й картографiчне представлення етнографiчних меж українського народу»²⁸, вона добре представила загальний обсяг українських земель, на нiй вперше було нанесено українськi географiчнi назви²⁹.

Її важливiсть для науки полягає ще й у тому, що на нiй було вперше подано топонiмiю мовою корiнного населення кожного краю.

Працi П. Шафарика довгий час використовувались iншими картографами для створення власних мап. Щодо зображення українськoї суцiльної етнiчної територiї, то вiдповiдну частину карти вченого практично без змiн скопiював Г. Берггаус³⁰, вона лягла в основу мап Й. Гойфлера³¹, Р.А. Фрoлiха³².

Саме тому працi П. Шафарика не втратили своєї актуальностi донинi. Використання цих джерел особливо важливе в етнокартографiчних дослiдженнях українських земель.

Укладанням етнiчних карт у Нiмеччинi в ХІХ ст. займався вiдомий учений-картограф Гайнрiх Берггаус (1797–1884), котрий був автором численних карт i атласiв. Етнiчнi мапи вiн почав публiкувати в атласах свiту.

Як зазначено на мапі, «Ethnographische Karte von Europa» («Етнографічна карта Європи») укладена Г. Берггаусом на основі географічних даних Ф. фон Штюльпнагеля в березні 1845 р. і вигравіювана в листопаді 1846 р. Її публікація представлена в другому томі «Dr. Heinrich Berghaus' Physikalischer Atlas» («Фізичного атласу доктора Гайнріха Берггауса») у розділі «Ethnographie» («Етнографія»). Мапа укладена на чотирьох аркушах (№ 5–8) загальним розміром 70 x 88 см, масштаб 1:6 000 000³³.

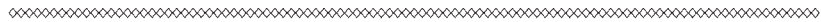
Карта створена способами кольорового фону, написів і ареалів. Українська етнічна територія зображена на аркушах 6 і 8. Території розселення слов'ян позначені жовтою фарбою, а кожного окремого народу відмічені лініями й написами. Українці позначені як малоруси. Суцільна українська етнічна територія зображена так:

– українсько-польська етнічна межа від Білої тягнеться на південь, оминає Радин, Люблін, проходить через Красностав, охоплює Замостя, Томашів, Ярослав, Перемишль, Сянік, повертає на захід через Ясло й біля Нового Санчу – на південь (проходить сучасними східними теренами Любельського, південними Підкарпатського й південно-східними Малопольського воєводств Польщі);

– українсько-словацька етнічна межа прямує на південний схід, оминаючи зі сходу Кежмарок, Пряшів, Кошиці (проходить сучасними північно-східними районами Прешовського краю Словаччини);

– українсько-угорська етнічна межа починається на північному сході від Уйгеля, творить, звиваючись, острови угорців (мадярів) і українців і проходить через Ужгород, Мукачеве. Біля Виногорова вклинюється в угорську територію на захід і південь аж до Сатмар Неметі, утворюючи великі півострови українського етносу. Від Виногорова вона прямує на схід до Сигота (проходить сучасною територією Закарпатської області України);

– українсько-румунська етнічна межа від Сигота проходить на північ, утворюючи вузький півострів румунів, повертається назад і прямує на північний схід, охоплюючи Кути, Снятин, Чернівці, Хотин, до Могилева-Подільського, охоплює Ямпіль, минає Балту, лівим берегом річки Дністер прямує до Дністровського лиману й Чорного моря, минаючи Дубоссари, Григоріополь, Тирасполь (проходить північними частинами округів Сагу-Маре й Марамуреш Румунії, сучасною територією Чернівецької та Одеської областей України);

– українсько-білоруська етнічна межа починається від Білої, минає Берестя, вздовж річки Західний Буг (на карті – Буг) тягнеться на південь до витоків річки Прип'ять, звідси на північний схід до Дніпровсько-Бузького каналу, на південь – до Каменя-Каширського, на схід, оминаючи Скородне, – до річки Прип'ять і по ній – до Дніпра, по ньому – на північ до Лоева, відтак – на схід до річки Снови поблизу Городні й на північний захід до річки Іпуть, південніше Нового Міста, і далі на північ по цій річці до Суража та її джерел, де починається українсько-російська етнічна межа (проходить сучасними північними теренами Любельського воєводства Польщі, південними – Брестської й Гомельської областей Білорусі та Брянської області Російської Федерації);

– українсько-російська етнічна межа від джерел річки Іпуть прямує на схід до верхів'я річки Судость, звідки повертає на південь і досягає Десни північніше гирла річки Судость, відтак тягнеться на південний схід, оминаючи Севськ і Рильськ, а на південному заході – Путивль, охоплює Білопілья, Суми, Миропілья, Золочів біля Харкова, прямує на схід до Вовчанська, охоплює Валуйки, на півночі Лівенку й Бирюч, доходить до Острогожська й річки Дон, по якій проходить на південь до Казанської, охоплюючи Богучар, далі прямує на південний захід до річки Сіверський Дінець, по ній – до Слов'яносербська, на піввіддалі між Слов'яносербськом і Каменською, повертає на південний захід до Іванівської та Константинополя (проходить територією сучасної Брянської області Росії, зі сходу входить у Сумську область України, тримається сучасного українського державного кордону з Росією в Харківській області, проходить південно-східними теренами Белгородської й південними Воронежської, північними Ростовської областей Росії, південними територіями Луганської, Донецької, Запорізької й Херсонської областей України).

Крим і узбережжя Азовського моря до Таганрога зображені як татарські, з островами греків та німців. Українською місцевістю тут є тільки Генічеськ.

На карті позначені також ареали розселення: німців – понад річками Дніпро (біля Дніпропетровська, Запоріжжя, Берислава) і Південний Буг (біля Миколаєва), а також між Одесою й Овідіополем,

біля Кіровограда, Львова, Івано-Франківська; сербів – між річками Синюха й Дніпро.

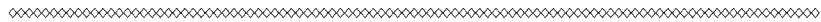
Фактично українську етнічну територію на карті зображено так, як у П. Шафарика, але менше позначено населених пунктів, причому ключовими переважно є зовсім інші, ніж у нього. Крім того, як українська етнічна територія не позначена Кубань.

Докладніше українські етнічні межі з поляками в Галичині, словаками, угорцями й румунами показано на «Ethnographische Karte der Österreichischen Monarchie» («Етнографічній карті Австрійської монархії»), що була укладена Г. Берггаусом 1845 р., надрукована у видавництві Ю. Пертеса в Готі 1846 р. і поміщена в тому ж «Фізичному атласі» Г. Берггауса в другому томі в розділі «Етнографія», аркуш 10³⁴.

На мапі зображено українські землі, які входили до Австрійської монархії, і тільки частково ті, що були у складі Російської імперії. Тематична інформація передана способами кольорового фону, ареалів і написів, формат 36,5 x 45,5 см, масштаб не вказаний. Території розселення всіх слов'янських народів зображені блідо-жовтою фарбою, а кожного зокрема – написами та проведено етнічні межі між ними. За таблицею народів, українців налічується 2 822 400 осіб. Означені вони як «малоруси» («Kleingussen»), серед яких автор вирізняє русняків («Russniaken»), покутян («Pokuten») і рутенців («Ruthenen»). Особливої різниці між зображенням меж проживання українського народу з поляками, словаками, угорцями й румунами на цій і попередній картах немає.

Українські етнічні межі позначені так:

– українсько-польська етнічна межа від Красностава тягнеться річкою Вепр на південь, охоплює Замостя, повертає на захід і південний захід до російсько-австрійського кордону в Галичині, по якому прямує до Уланова на річці Сян, далі охоплює Лежайськ, Гродзіско, мінає Ланьцут, Блезову, охоплює Динів, оминає Березів, повертає на захід, охоплює Риманів, проходить через Кросно до Дуклі, далі, оминаючи Ясло й Грибів, доходить до кордону з Угорським королівством і по ньому – до Мушини (проходить сучасними східними теренами Любельського, південними Підкарпатського й південно-східними Малопольського воєводств Польщі);

– українсько-словацька етнічна межа проходить від Мушини до Бардіїва, по річці Топлі тягнеться на південь, повертає різко на північ, де обходить Стропків, і прямує на південний схід через Лаборець до річки Снини, різко повертає на південний захід до річки Ондави, північніше Михаловців переходить через річки Лаборець і Ондаву, по останній прямує на південь до її гирла (проходить сучасними північно-східними районами Прешовського краю Словаччини);

– українсько-угорська етнічна межа від гирла річки Ондави проходить по річці Уж на схід до Ужгорода, далі – на південний схід до Мукачєвого, оминає Середнє, тягнеться на північ по річці Латориця, звідти оминає Шенборн, Береги, охоплює Берегове, вклинюється в угорську територію аж до річки Латориці, охоплює Виноградів, відтак прямує до Сатмар Неметі (проходить сучасною територією Закарпатської області України);

– українсько-румунська етнічна межа починається біля Сатмар Неметі, проходить на північний схід до річки Тиси та по ній, оминаючи Хуст, Вилок, Сигіт, доходить до гирла річки Чорна Тиса, лівим берегом тягнеться до її верхів'я й до кордону з Галичиною, далі по цьому кордону на південний схід до Буковини й на північний схід до Вижниці та Чернівців (проходить північними частинами округів Сату-Маре і Марамуреш Румунії, сучасною територією Чернівецької області України).

Отже, описані нами етнічні карти є одними з перших, що були опубліковані в першій половині XIX ст. (у 1829–1846 рр.).

Для зображення української етнічної території автори використали способи кольорового фону (жовтий або зелений колір), ареалів і написів. Карти створені в масштабах оглядових мап.

Мапи укладені на науковій основі. Автори використали різні джерела, зокрема результати переписів населення, дані етнографічних досліджень, видані давніше карти.

Карти Я. Чапловича, П. Шафарика й Г. Берггауса показали загальну картину міжетнічних відносин у багатонаціональних державах Європи першої половини XIX ст.

Основне наукове значення описаних нами етнічних карт полягає в тому, що українці (русини) зображені на них як окремий народ, який проживає компактно. Зображення українців-русинів

єдиним народом усупереч політичним кордонам, зокрема, на мапах П. Шафарика («Слов'янські землі») і Г. Берггауса («Етнографічна карта Європи»), сприяло визнанню того, що українці – це окрема велика нація, а не діалектна частина якоїсь іншої, і має право претендувати на власну державність.

¹ Рудницький С. Огляд національної території України. – Берлін, 1923. – С. 21.

² Томашівський С. Етнографічна карта Угорської Русі. – СПб., 1910. – С. 9.

³ Максименко Ф. Межі етнографічної території українського народу // Бібліотечний збірник. Бібліографія на Україні. – К., 1927. – Ч. 3. – С. 68.

⁴ Ровенчак І., Симутіна А. Перші етнічні карти українських земель ХІХ століття (за матеріалами картографічного фонду ЛНБ ім. В. Стефаніка АН УРСР) // Бібліотека – науці: зб. наук. статей. – К., 1990. – С. 69–77.

⁵ Сосса Р. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р.: короткий нарис. – К., 2000. – С. 140; Його ж. Картографування території України: історія, перспективи, наукові основи. – К., 2005. – С. 50–51.

⁶ Hůrský J. Vznik a poslání Šafařikova Slovanského zeměvidy // Šafařik P.J. Slovanský Národopis / K vydání připravila H. Hynková za spolupráce J. Hůrského a L. Řeháčka. – Praha, 1955. – S. 218–288.

⁷ Csaplovics J. Gemälde von Ungern. – Pest, 1829. – Erster Teil.

⁸ Ibid. – S. 205.

⁹ Ibid. – S. 214.

¹⁰ Ibid. – S. 223.

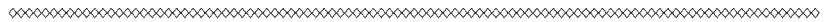
¹¹ Томашівський С. Вказ. пр. – С. 9.

¹² Гнатюк В. Словаки чи Русини? (Причинки до вияснення спору про національність західних Русинів) // Записки Наукового Товариства імені Шевченка. – 1901. – Т. XLII. – С. 1–81.

¹³ Šafařik P.J. Slovanský zeměvid / V Merklas ryl. – [1:4 500 000]. – V Praze, 1842. – 1 к., кол.; 55x76 см.

¹⁴ Id. Slovanský národopis / K vydání připravila H. Hynková za spolupráce J. Hůrského a L. Řeháčka. – Praha, 1955. – S. 9.

¹⁵ Hůrský J. Op. cit. – S. 229.

¹⁶ Šafařík P.J. Slowanský národopis. – V Praze, 1842.

¹⁷ Шафарик П.И. Славянское народописание / Пер. с чеш. И. Бодянского. – М., 1843.

¹⁸ Hürský J. Op. cit. – S. 232.

¹⁹ Šafařík P.J. Slowanský národopis. – V Praze, 1842.

²⁰ Ibid. – S. 10.

²¹ Hürský J. Op. cit. – S. 259.

²² Ibid. – S. 258.

²³ Ibid. – S. 259.

²⁴ Ровенчак І., Симутина А. Вказ. пр. – С. 74.

²⁵ Студинський К. Павло Шафарик і українці: до історії українсько-чеських зв'язків. – Варшава, 1935. – С. 17.

²⁶ Там само. – С. 6.

²⁷ Шевченко Т.Г. Твори: в 5-и т. – К., 1979. – Т. 1. – С. 253.

²⁸ Рудницький С. Вказ. пр. – С. 21.

²⁹ Там само.

³⁰ Berghaus H. Ethnographische Karte von Eüropa / Auf F. v. Stülpnagels geogr. Zeichnung zusammengestellt von H. B[erghaus] im März Stich vollendet November 1846, von Mädell II in Weimar. – 1 : 6 000 000. – 1 к. на 4 арк., кол.; 36,5x46 см – Gotha, 1847 // Dr. Heinrich Berghaus' Physikalischer Atlas. – Gotha, 1848. – Bd. 2. – Abth. 8: Ethnographie. – № 5–8.

³¹ Haeufler J.V. Sprachenkarte der Österreichischen Monarchie sammt erklärender Übersicht der Völker dieses Kaiserstaates, ihrer Sprachstämme und Mundarten, ihrer örtlichen und numerischen Vertheilung. – Ofen, 1845. – S. 6.

³² Fröhlich R.A. Neueste National und Sprachenkarte des Oesterreichischen Kaiserstaates und der angrenzenden Theile, mit genauer Angabe der einzelnen Sprachfamilien. – [1:1 970 000]. – Wien, 1849. – 1 к., багатоколір.; 61,5x82,5 см, у футлярі 21x14,5 см.

³³ Berghaus H. Op. cit.

³⁴ Id. Ethnographische Karte der Österreichischen Monarchie / Nach Bernardi, Šafařík und eigenen Untersuchungen von HBgs. [H. Berghaus]. Febr. 1845. – [1:3 700 000]. – Gotha, 1846. – 1 к., кол.; 36,5x46 см // Dr. Heinrich Berghaus' Physikalischer Atlas. – Gotha, 1848. – Bd. 2. – Abth. 8: Ethnographie. – № 10.